

ЗНАКОВИ ЛОГОСА У ТЕМЕЉИМА СВЕТИХ АРХАНЂЕЛА КОД ПРИЗРЕНА¹

ПРЕДРАГ РИСТИЋ

Сажетак. - Аутор је почео од тезе да је црква као грађевина суштаствени део Свете Тајне, Логоса, односно литургијског чина. Наиме, почев од „У почетку беше Логос...“ са свим његовим значењима које укључје и геометрију, теза је да црква почиње да се разме-рава од изворних аксиоматских геометријских слика и облика, онако како су се те слике пројављивале у дубокој повести.

Испод стопа стубова Светих Арханђела професор др Слободан Ненадовић пронашао је „знакове мајстора“, док аутор сматра да су те слике јасни знакови Логоса. Ако је то тачно онда реконструкција порушених Светих Арханђела се развија у низу, почев од својих древних аксиома, као "земаљски пут" у „небеске висине“, а у четири (*три+један*) следа:

1. Као „земаљско“ (чији су се постојећи мерљиви трагови сачували у темељима на тлу):
 - *Први след:* 3-4-5 свети египатски троугао
 - *Други след:* троуглови
 - *Трећи след:* круг-квадрат
2. Као „небеско“ (што представља реконструкцију горњег непостојећег стропа цркве):
 - *Четврти след:* труло (троблос-купола)-живопис.

Аутор приказује како се рационално може тачно реконструисати и оно што је не-стало, као што је купола, само на основу једног сачуваног фрагмента па на крају чак и еле-менти композиције живописа. На основу сачуваних темеља и фрагмената, а помоћу теоло-гије Логоса, „рекомпозиције“ и „аналогија“ аутор приказује како би могли да изгледају обновљени Свети Арханђели.

Кључне речи: Косово и Метохија, манастир Светих Арханђела, Призрен, реконстру-кција.

ЗЕМАЉСКИ ПУТ

Обично када се каже да је нешто „рационално“ онда се тим сматра да је званично признато у науци, тј. да је то објективна чињеница која у случају грађевинарства има своју рачунску, математичко-геометријску подлогу. Мате-

¹ Основне идеје из овога рада изложене су на предавању одржаном 22. априла 1994. на трибини „Видела“ у Народном музеју у Београду.

матика се сматра круном научне истине. Међутим, баш математика у својој основи почиње на недоказаном, на аксиомима, који су по јелинском веровању дати одозго. По Јовану „У почетку беше Логос“, а још је и Свети Максим Исповедник исказао да: „Наука има свој извор и порекло од Бога Логоса“. Логос није само реч, молитва се не чинодејствује само речима и не поје се само људским гласом. У свакој литургији увек је главни чин дело и вештина људских руку. Зато нема ни спасења без укупне Цркве, па и цркве као грађевине. Црква као грађевина је брод-химна која плови и по Небу и по Земљи, она је место где се Бог пројављује и где се Бог ологосио. И као што се Бог оваплотио у Богу Сину, Исусу Христу, тако се Логос оваплоћује у аксиомима у геометрији, даривајући људима Свету Тајну грађења. „Темељи храма су на Светим Горама“ и „ако Господ не сазида кућу узалуд су се трудили његови градитељи“ – поје се на освећењу темеља. Тако је жиждитељима (= пројектантима и зидарима) откривена Света Тајна или наука и занат како се измерава храм. Неразмерени или неологошени темељи нису похвала и слика Небу и Земљи као вечним творевинама. Они се онда руше, и не могу се обновити, па се заборављају као да никада нису ни постојали. Такве грађевине нису Јаковљев сан, јер се не могу пројавити пошто нису усклађене с логосним законима. Када се има тај знак, односно пројект, онда се грађевина може не само назидати, него и ако се сруши може се обновити. Довољно је да остане само неки траг са знаком у песку. Поред тих јасних трагова који живот значе у живој цркви, био би смртни грех само конзервисати и умртвити темеље као научни музејски експонат и документ о превазиђеној прошлости. Црква је похвала Небу и Земљи, видљивом и невидљивом, вечном а не пролазном.

* * *

Једине мере с којима се измеравало на тлу, за мере доњег строја на Светим Арханђелима – све су изражене у целим природним бројевима. Насупрот томе, у горњем строју, мере се не могу измерити целим рационалним бројевима. Доње поље је раван земље, док је горе Свод – Небо. Несхватање у математици шта је то ирационални број π (3,14...) је шарлатанство, у уметности то је кич и шунд, док је у теизму то атеизам или секташтво. У нашој царској задужбини, у једној творевини која се убраја у српско чудо не дозвољава се такав пад. Напротив. Претпоставља се да ће мере бити заиста „царске“, савршене у својој највећој могућој чистој и јасној једноставности, односно логосности, тако да не постоји и неће бити могуће никада пронаћи ништа савршеније, исто као што се у науци недвосмислено верује и зна да се никада неће моћи написати до краја број π . Та Тајна у овом случају ни откривена, ни пронађена ни протумачена, одавно се знала и онда је једноставно измерена на остацима порушених зидова обичним метром. У даљем раду димензије би се могле само тачније измерити неким ласерским даљинетром, али ова тачност с којом располажемо за почетак задовољава (слика 1).

Још у древном Мисиру првосвештенику-фараону открио се свети египатски троугао, с рационалним бројевима 3, 4 и 5 (слика 2).² Не постоји и неће постојати простији начин да се измери и одреди прав угао од 90°. Тако је и настала геометрија (размеравање земље) – меревањем плодне земље долине Нила после поплава када вода однесе међе. Овим правоуглим троуглом међе су се потпуно тачно могле изнова утврдити за поновно сејање и рађање. Тако је било пре неколико хиљада година тако је и дан данас, јер изворни народни мајстори Црнотравци, иако нису учили школу, знају да направе „винклу“ од летавица или конца када меревају темеље.

Апсолутно је сигурно да су темељи главног брода храма Светих Арханђела измерени светим троуглом, што је проверено на лицу места и може се поново проверити (слика 3). Практично је невероватно да би се толика прецизност могла постићи „од ока“. Ово је сигурно била Тајна жиждитеља, што доказује мноштво таквих пропорција и на другим црквама и архитектонским делима³ (слика 4 и 5). Претпоставка је да је то била Тајна која се изводила ритуално, из простог разлога што се у то доба умеће искључиво наслеђивало од оца на сина, и што су ученик и син били синоними. Коначно и сами тачно измерени постојећи зидови очигледан су доказ.

Меревање концем може да се докаже и у дубокој преисторији, када се шестарило концима од животињског црева и колцем забоденим у земљу. Тако се чврсто могао да ошестари круг. На Лепенском виру шестарио се кружни исечак, односно равностранни троугао, колцем и животињским цревом (слика 6). Ова тајна игра с концем могла је да буде и веома компликована – само најбољи првосвештеници могли су да је науче до краја. Зато је морала да почне да се учи још од малих ногу, и преносила се с колена на колена, задржавши се до данашњих дана код сеоске деце која немају савремена учила. Игра која се данас зове „жабица“ или „сврачије ноге“ с уплитањем и расплитањем око прстију развија потпуну, непревазиђену, оштроумност. Тако могу да се протумаче и грандиозни цртежи на тлу у Перуу. Још 1955. архитекта Слободан Васиљевић⁴ (слика 7) објавио је пропорционалну шему меревања Студенице помоћу „жабице“, односно два унакрсна равностранна троугла која се додирују у темењима. Ова слика жабице мерева се концем дужине шест једнаких јединица везаних у круг. Петоро људи с колцима могу одмах да обележе лептира који се

² Видети: Peter Tompkins, *Keops. Die Geheimnisse der Grossen Pyramiden – Zentrum allen Wissens der alten Ägypte*, Wiener Verlag, Wien, 1974, стр. 212 (превод с енглеског оригинала: *Secrets of the Great Pyramids*, 1. издање 1973, 2. издање 1997).

³ Видети, на пример, у: Невенка Спремо Петровић, *Пропорцијски односи у базиликама Илирске префектуре*, Посебна издања, књига 7, Археолошки институт, Београд, 1971. Овде репродукована слика 6 у тој књизи налази се у Табли I, под А.

⁴ Слободан Васиљевић, Наши стари градитељи и њихова стваралачка култура, *Зборник заштите споменика културе / Recueil des Travaux sur la protection des monuments historiques*, Књига VI–VII Tome, 1955–1956, Савезни институт за заштиту споменика културе, Београд, 1956, стр. 1–36.

уписује у правоугаоник, али без бокова, јер су његови бокови ирационални бројеви пошто у себи садрже $\sqrt{3}$ и зато ће касније остати отворени и на самој завршеној цркви и то као отворена припрата. Равностранни троугао је старији или простији од египатског троугла, исто као што је Давидова звезда старија од крста, али није важнија. Те две геометријске слике комплементарне су као Стари и Нови Завет. Тако брод цркве, дакле, добија своје предворје. Главни брод се размарава правоуглим троуглом, правилом за крст, а додаје му се равностранним троуглима припрата, правилом за Давидову звезду (слике 3 и 4). Због тога су размеривачи испод камена темељца остављали кључ за одгонетање правила. На Светим Арханђелима пронађен је знак испод камена – Давидова звезда (слика 8). Руски истраживачи ове знакове зову вавилон.⁵

Већ на самим темељима у спољном источном зиду, на прамцу кретања брода где се живопише Богородица „ширшаја Небес“ (шира од Небеса) на страни три правоуглог троугла 3-4-5, ошестарен је полукруг апсиде и то тачно пречника усвојене јединице мере (слика 3). Тиме је брод заплвио Небесима јер је црква слика Неба и Земље. Градимо одоздо, али почињемо од онога ирационалног одозго, од Бога односно Христа Сведржитеља Неба и Земље. Тако је Јаков уснио лестве и анђеле који се пењу горе доле, јер до Бога се не досеже непосредо већ преко анђела, а ујутру се пробудио, усправио камен који му је био узглавље и подупро Небеса и на страшном месту у дому Божијем отворио врата небеска. Четири стуба која је усправио Јаков остали су непорушени.⁶ Око ових стубова, од угла до угла, може да се упише и опише квадрат, као што може да се упише и опише круг. И као што је Јаков подигао камено узглавље, и преобразио га у стубове, тако и ми узносимо кругове и квадрате и преображавамо их у постоље и куполу, међутим, на том путу ка чуду не може се непосредно ни кроз зидове ни кроз затворена врата, већ од анђела Херувима до анђела Серафима. На тлу од доле испод куполе прелази се у брод, из брода до припрате кроз врата, и из припрате кроз врата до излаза односно улаза. Све ово произлази једно из другог, од анђела до анђела, што се тачно оцртава и на поду, као круг у квадрату, па квадрат у кругу, па опет круг у квадрату и то се понавља три пута: 1. у доле, 2. у броду, 3. у припрати све до врата и обратно као кретање анђела на лествама. Ови цртежи су у толикој мери тачни да би било просто невероватно замислити да су онако „од ока“ размерени (слика 10) исто као они на спољним зидовима.⁷ Трасиран је пут анђелима из Јаковљевог

⁵ Афанасјев, *Построение системы архитектурной формы древнерусскими зодчими*, Москва, 1961; Рибак, *Русские системы смер длин XI–XV веков, Советская этнография*, 1949; *Архитектурная математика древнерусских зодчих, Советская археология*, 1957, Но 1.

⁶ Као што су и зидови Вавилонске куле остали непорушени до извесне висине. Та висина је мера коју Бог дозвољава Вавилонцима. Преко те мере Вавилонска кула се обрушава, јер се пуком градњом зидова и стубова не може досегнути до Бога, односно до Неба.

⁷ Истина, кључ за одгонетање, "вавилон" испод стубова, (овде) још није пронађен као што је пронађен испод колонете у манастиру Градац који тачно представља два круга у односу један према другом, као описан и уписан круг око квадрата (слика 11).

сна: они се лествама пењу горе доле; по небеској хијерархији анђели се деле на девет категорија, имају лична имена и подржавају литургију од улазних вратију где је Бог поставио анђела Херувима с пламеним мачем, па преко постоља куполе разваљеног Христовог гроба на пандантифима где анђели Серафими подржавају жртву и оваплоћено тело Христово. Низ или хијерархија ових сфера и њихових кружних трагова у песку, дакле, могу лако се пратити по логосу и лако се могу обновити и оживети узношењем у сводове.

НЕБЕСКЕ ВИСИНЕ

Главни део храма – купола – у Светим Арханђелима срушена је, али поред трагова небеске хијерархије које можемо да исцртамо на песку, почев од отворених вратију небеских, сачувани су профилисани каменови тамбура који су сегмент прозора куполе. Поставио се задатак: како „поставити темеље на светим горама“ на висинама стубова? Досад је то чињено искључиво методама аналогича са сличним савременим градњама. Професор Слободан Ненадовић слутио је да су се средњовековни „протомајстори“ могли можда служити одређеним методама пројектовања и неким правилима при пропорционисању грађевина, али ипак изричито изјављује: „да се неће ослањати на њих, јер су то довољно недоказане“.⁸ Ми ћемо ипак ризиковати и послужићемо се овим методама и спровешћемо доследно небеску хијерархију од отворених вратију до Пантократора. Круг у квадрату можемо да нацртамо као обод око којег ћемо да наређамо дванаест профилисаних каменова, као што је то већ урадио професор Ненадовић (слика 11). Ненадовић је установио да је купола била кришкаста односно њен тамбур и „од ока“ је одредио полупречнике кришки у кругу. Оно што је пропустио да уради јесте да упише квадрат у овај обод што би одмах открило да су полупречници кривина кришки тачно на линији уписаног круга у овај квадрат (слика 12). Ненадовић је имао доста добро око, јер се сад рационално може да докаже да је погрешно за свега 10 см, јер када је метода на вратима показала тачност у сантиметар, зашто се онда та прецизност не би поновила и у случају куполе. Штавише, хијерархију круг-квадрат можемо да наставимо и даље па ћемо доћи до тачних пропорција Христа Сведржитеља (слика 13) и сад такође знамо да су по истом правилу пропорција постојала и три литургијска звона.

Ово су тек назначена, али не и завршена два низа развоја: свети египатски троугао је хијерархија од шестарења колцем и конопцем од саме жике коју су свакако познавали жиждитељи ових храмова што се голим оком може видети. Међутим, у даљим истраживањима треба бити опрезнији, јер што се више удаљујемо од жике Логоса, златна вечна правила губе чврстину неброје-

⁸ Др Слободан Ненадовић, Душанова задужбина манастир Светих Арханђела код Призрена, *Споменик CXVI*, САНУ, 1967, стр. 34.

ним путевима одступања, комбиновања и расплињавањима, што одражава несавршену човечју природу. У овом посебном случају, пре свега, потребно је живети на лицу места, у самим Светим Арханђелима, још понешто пронаћи у песку, у архивама, у аналогијама, али и ослободити из заробљеништва обрађене елементе у Синан пашиној џамији и Куршумли хану у Скопљу за утврђење Логоса у живој цркви Бога вечнога.

Predrag Ristić

TRACES OF THE LOGOS IN THE FOUNDATIONS
OF THE ST. ARCHANGELS MONASTERY NEAR PRIZREN

S u m m a r y

The author started with the thesis that a church, as a structure, is an essential part of the Holy Mystery, of the Logos, or the liturgical act. Namely, beginning with „In the beginning was the Logos...“ with all its meanings, which also include geometry, the thesis is that a church is proportioned according to original, axiomatic geometrical images, in the way that these images initially appeared in the distant past.

Under the foot of the columns of St. Archangels, Prof. Dr. Slobodan Nenadović found „signs of the masters,“ while this author considers these images to be clear signs of the Logos. If this is indeed the case, then the reconstruction of the destroyed St. Archangels can be developed in a series, beginning with the ancient axioms, as an „earthly path“ to „heavenly heights,“ in four (three+one) steps:

1. As the „earthly“ (whose existing measurable traces have been preserved in the foundations on the ground):

- First step: 3-4-5 the holy Egyptian triangle
- Second step: triangles
- Third step: circle–square

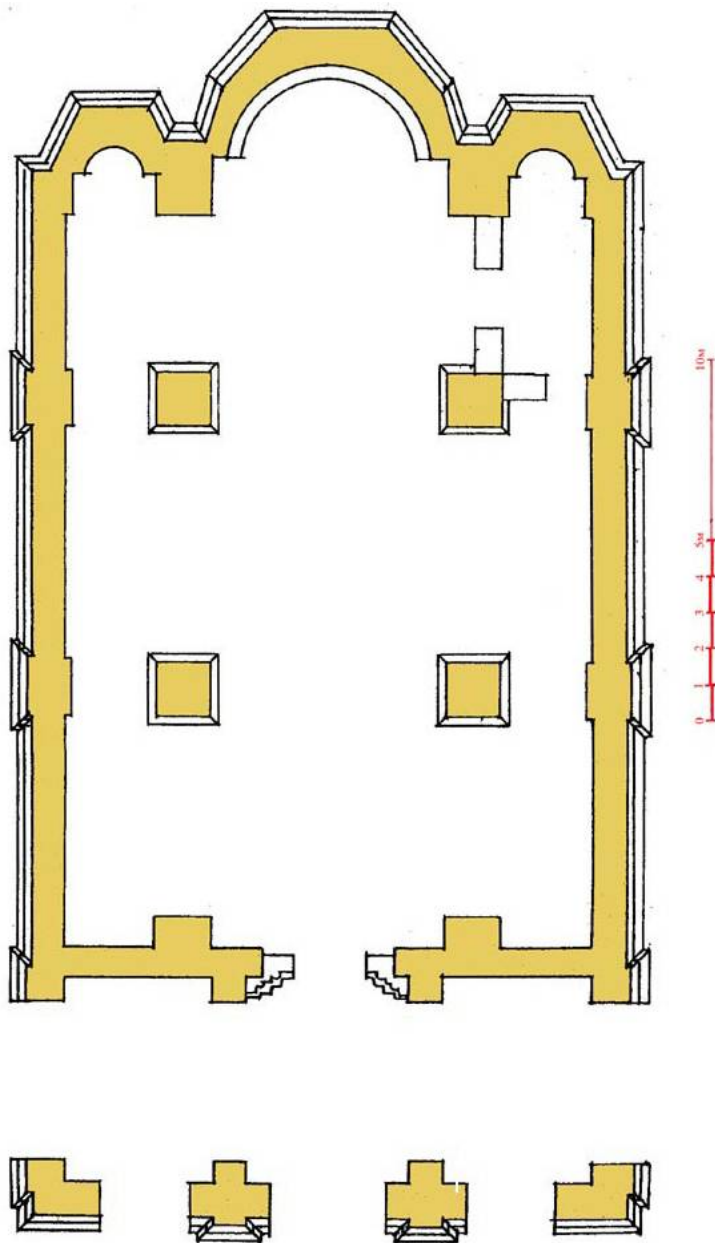
2. As the „heavenly“ (which represents the reconstruction of the upper, non-existent part of the church):

- Fourth step: trullo (τροῦλος-dome)–frescoes.

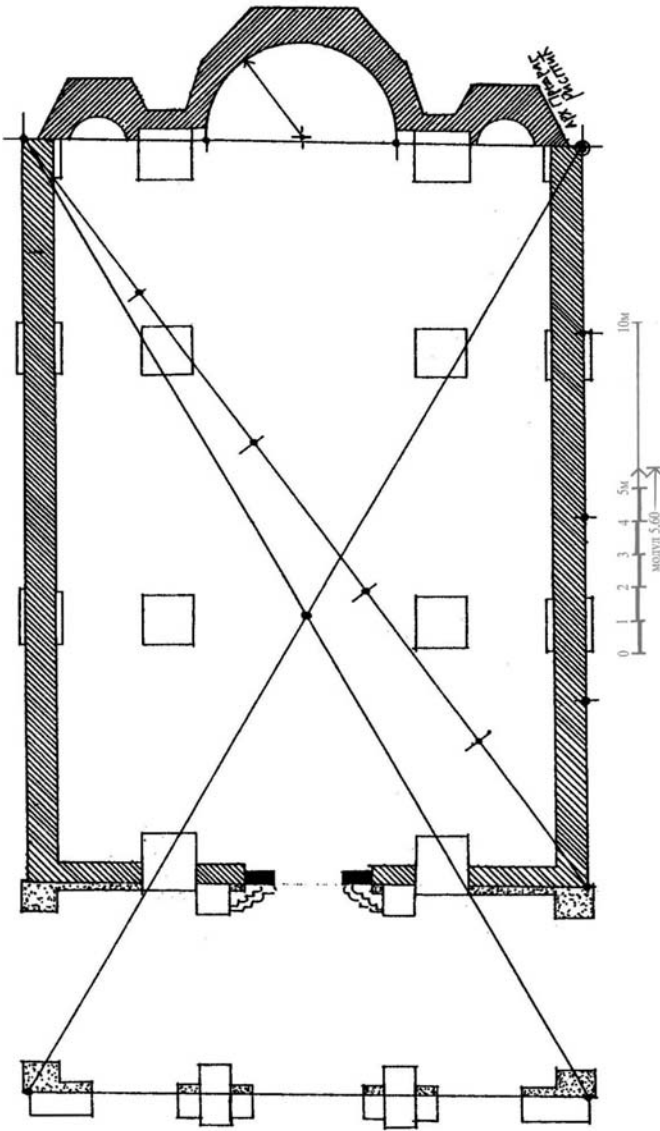
The author demonstrates a rational way in which to reconstruct even that which has disappeared, such as a dome, on the basis of only one preserved fragment, or even elements of the frescoes. On the basis of the preserved foundations, with the help of the theology of the Logos, of „recomposition“ and of „analogy,“ the author demonstrates what the reconstructed St. Archangels should look like.

Key words: Kosovo and Metohia, St. Archangels monastery, reconstruction.

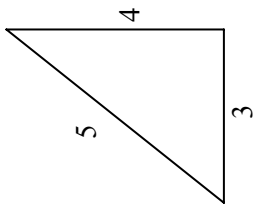
ПРИЛОЗИ

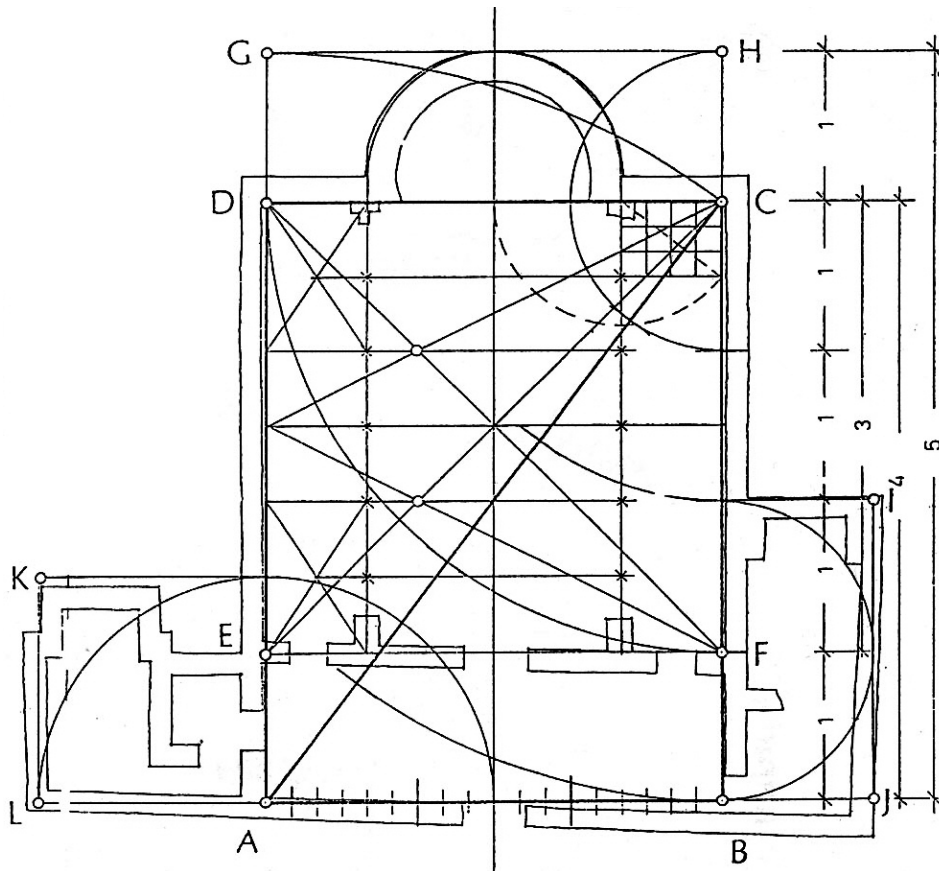


Сл. 1. Основа Светих Арханђела по др Слободану Ненадовићу

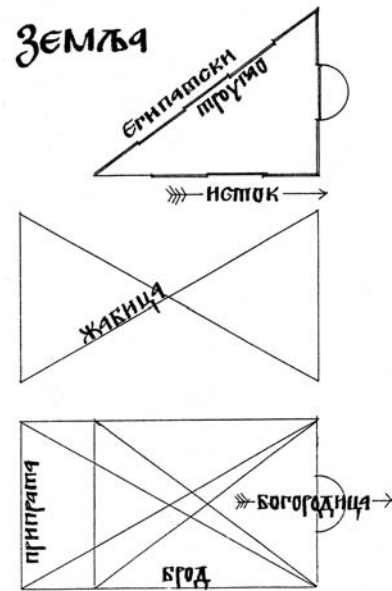


Сл. 3. Доњи бој: спољни зидови – земља

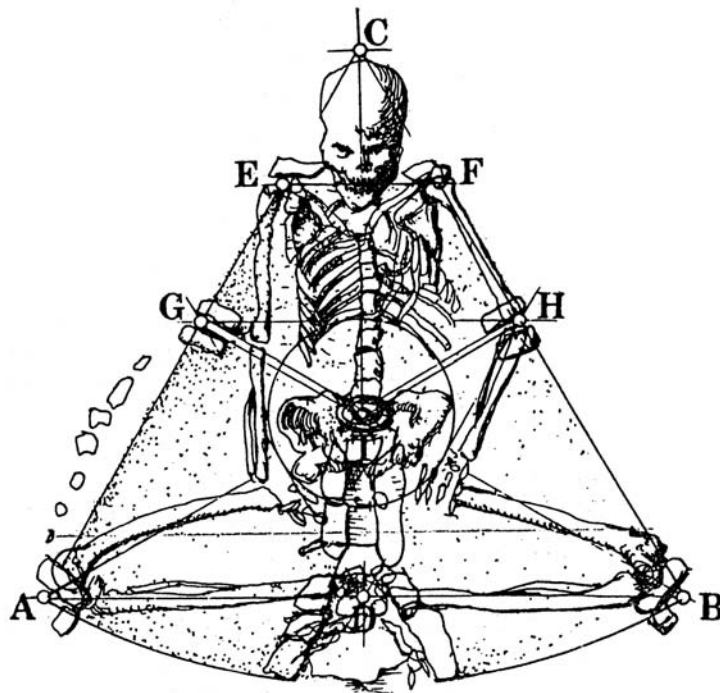
Сл. 2. Свети
египатски троугао



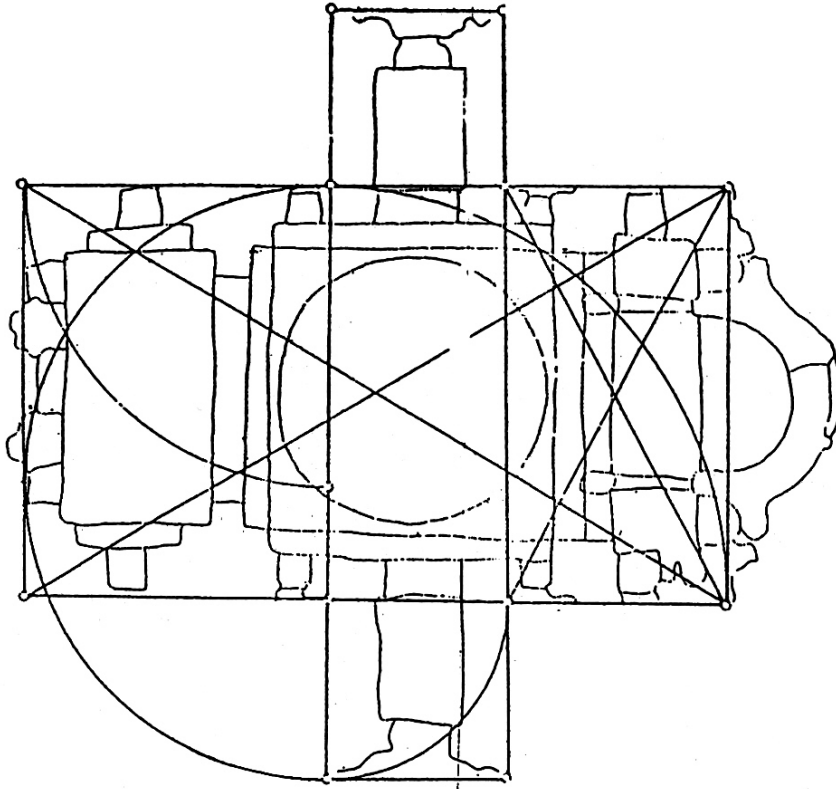
Сл. 4. Дољани код Подгорице, V век по др Невенки Спремо Петровић



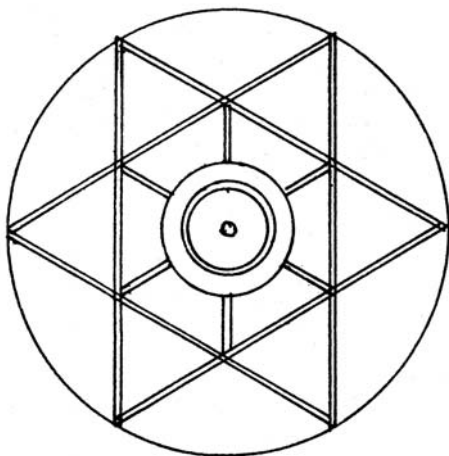
Сл. 5. Концем и колцем по земљи



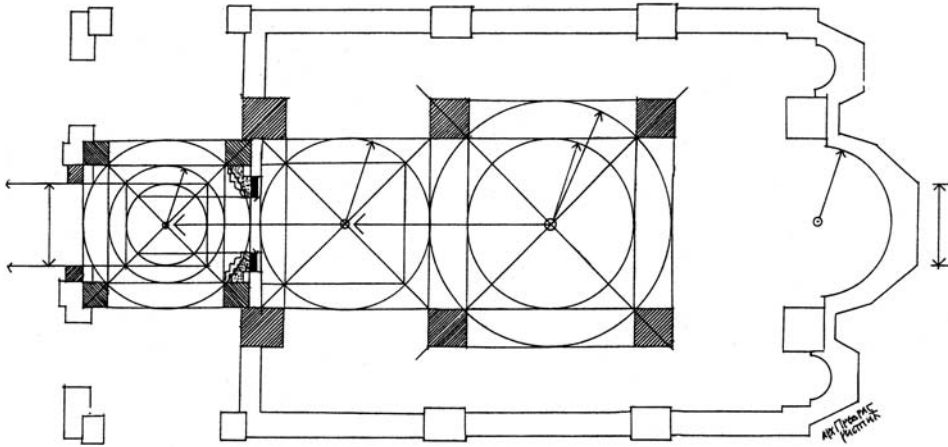
Сл. 6. Лепенски вир – 5600. године пре Христа, кружни исечак – аутор



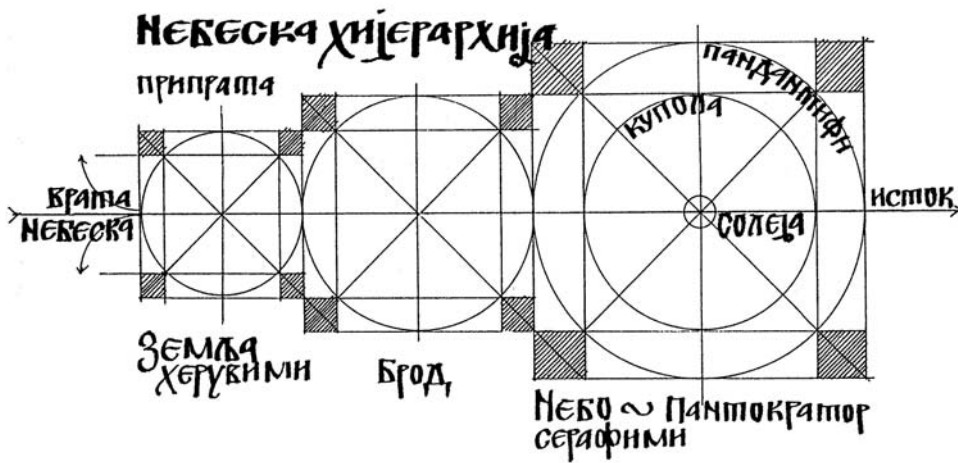
Сл. 7. Размеравање Студенице помоћу „жабице“ по арх. Слободану Васиљевићу



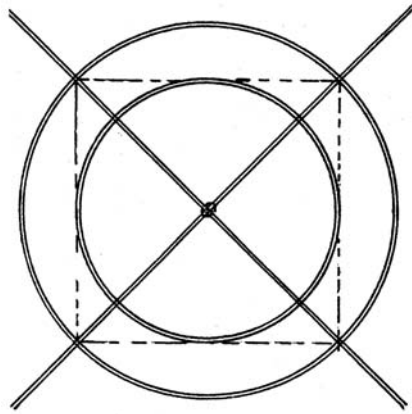
Сл. 8. Давидова звезда или знак мајстора или „вавилон“?



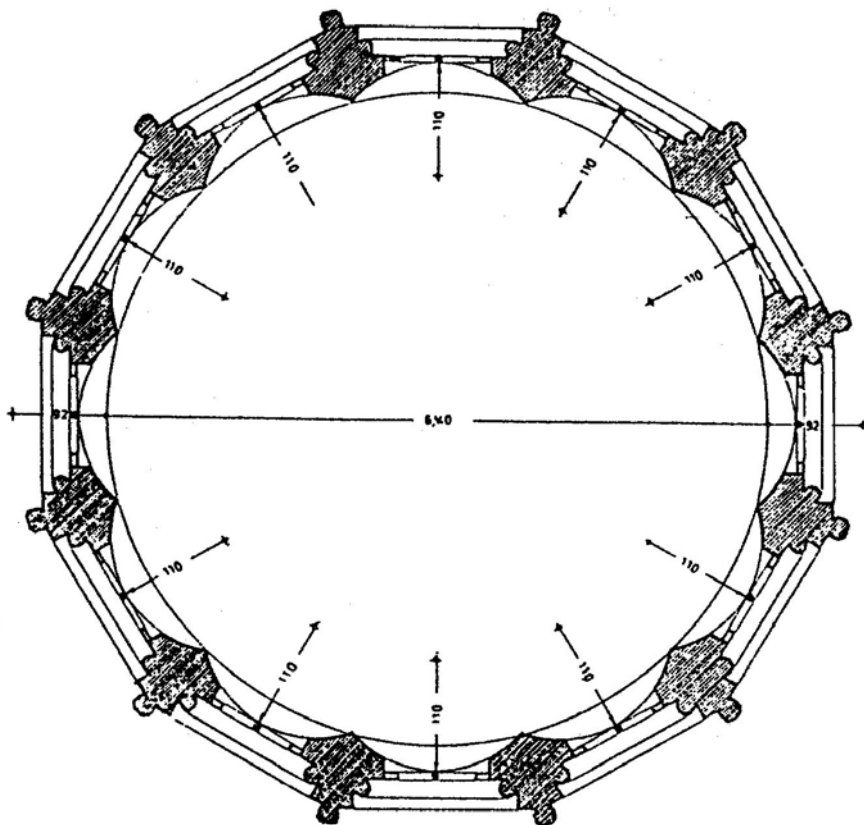
Сл. 9. Горњи бој: унутрашњи стубови и горњи сводови – небо



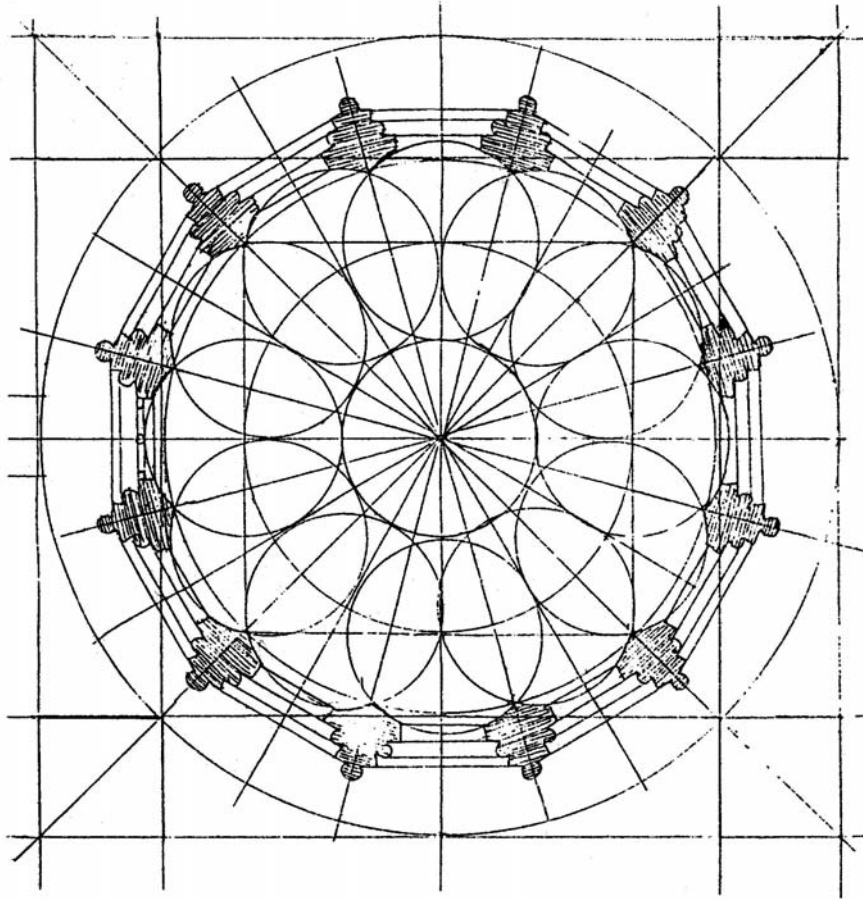
Сл. 10. Колцем, концем и виском, по небу



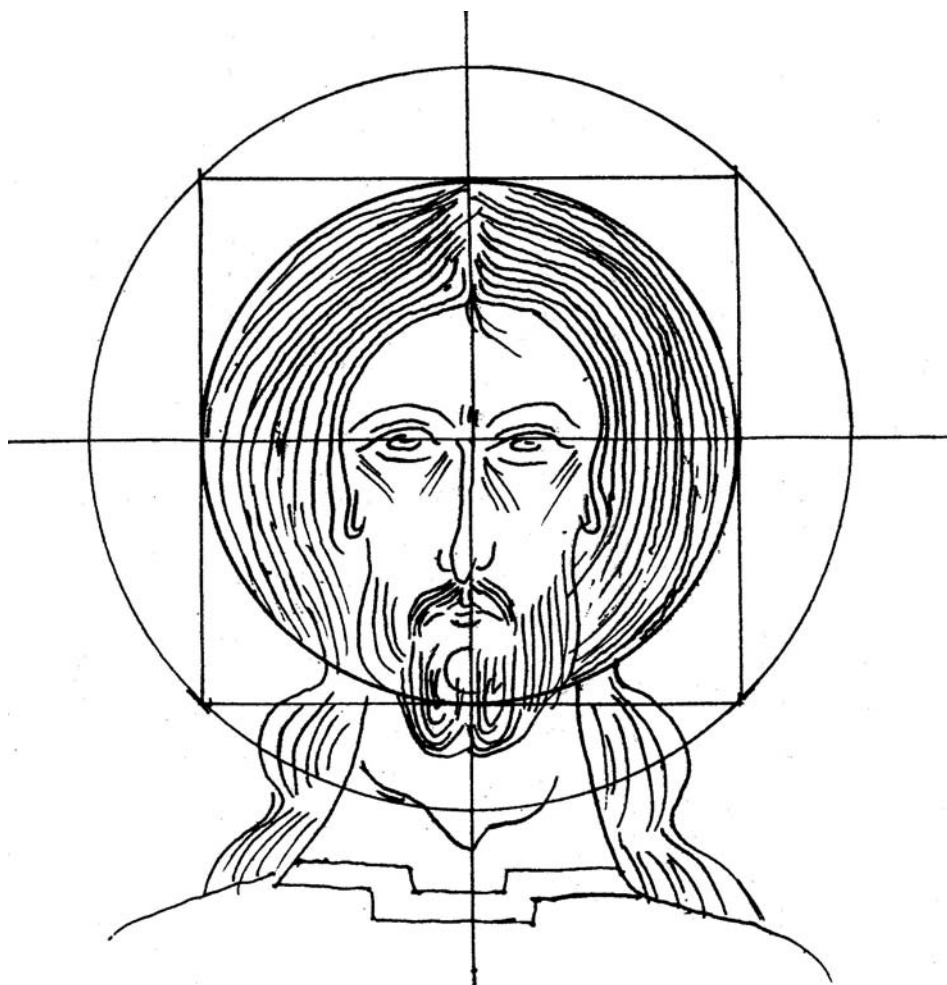
Сл. 11. Цртеж на стопи за колонету у цркви манастира Градца



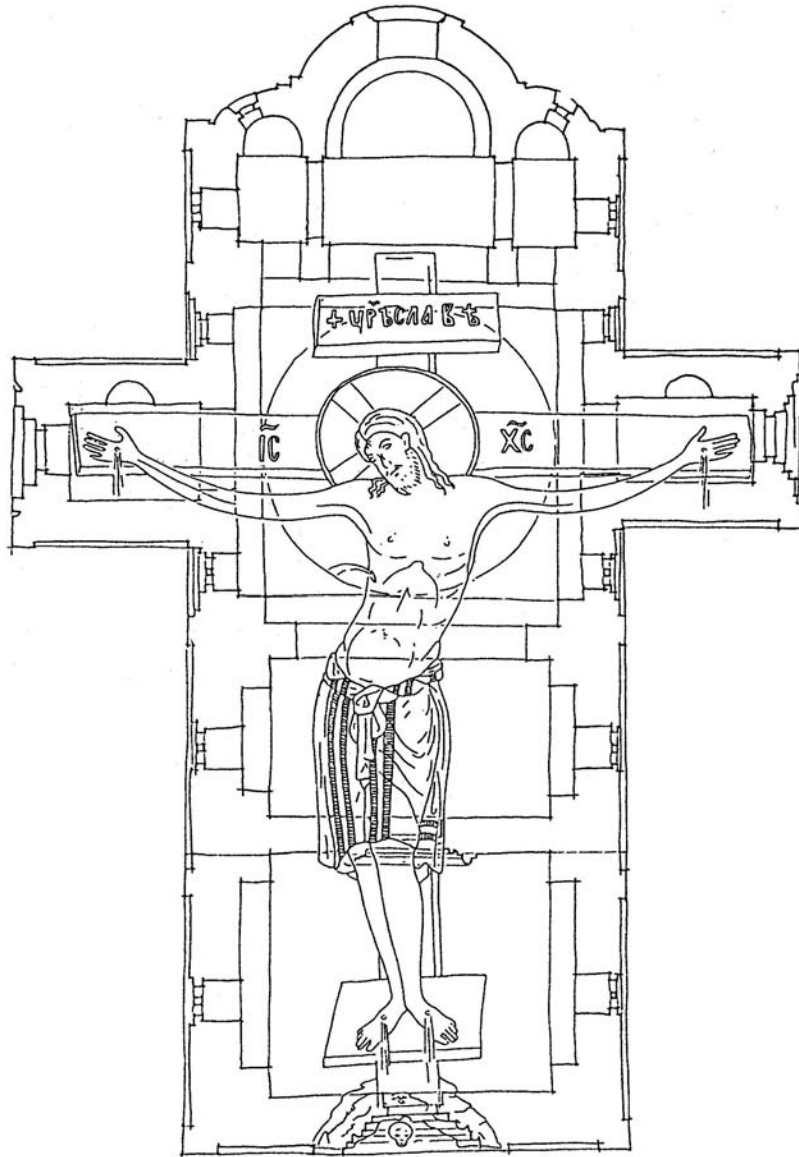
Сл. 12. Тамбур куполе по др С. Ненадовићу



Сл. 13. Тамбур куполе по аутору



Сл. 14. Христос сведржитељ неба и земље по др Ђорђу Петровићу



Сл. 15. Студеница, логос архитектуре у складу с логосом живописа у живој осамстогодишњој цркви